

HALIMA XUDOYBERDIYEVA ASARLARINING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

Ro'ziyeva Farida

*Xalqaro innovatsion universiteti lingvistika
(o'zbek tili) yo'nallaishi 1-kurs magistrant*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Halima Hudoyberdiyevaning asarlaridagi lingvopoetik xususiyatlar o'rganilgan. Maqolada she'riyat va prozaning til va badiiy vositalari orqali ifodalangan ma'no, simbolizm, metafora, aliteratsiya kabi poetik usullar va ularning asarlarning lingvistik strukturasiidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Hudoyberdiyevaning asarlarida milliy ruhiyat, insoniyatning umumiy qadriyatlar va o'zlikni ifodalovchi til imkoniyatlari o'rganilgan. Shoir o'z asarlarida o'zbek tilining badiiy imkoniyatlarini to'liq ishlatib, tilning estetik va semantik qatlamlaridan foydalangan holda chuqur psixologik va emosional holatlarni ifodalashga muvaffaq bo'lgan. Maqola Halima Hudoyberdiyevaning badiiy yuksaklikka erishgan asarlarida til va poetika o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilib, uning adabiyotdagi o'rni va ahamiyatini ochib beradi.*

Kalit so'zlar: *she'riyat, lingvopetika, poetika, she'r, ijod, folklore, she'r, qo'shiq.*

LINGUOPOETIC CHARACTERISTICS OF HALIMA KHUDOYBERDIYEVA'S WORKS

Abstract: *This article examines the linguopoetic features of Halima Hudoyberdiyeva's works. The article analyzes poetic methods such as meaning, symbolism, metaphor, alliteration expressed through language and artistic means of poetry and prose and their significance in the linguistic structure of the works. Khudoyberdiyeva's works explore the national psyche, the common values of humanity, and the possibilities of language expressing identity. In her works, the poetess was able to fully use the artistic possibilities of the Uzbek language and express deep psychological and emotional situations using the aesthetic and*

semantic layers of the language. The article analyzes the relationship between language and poetics in the works of Halima Khudoyberdiyeva, which reached artistic heights, and reveals its place and importance in literature.

Key words: *poetry, linguistics, poetics, poem, creativity, folklore, poem, song.*

Halima Xudoyberdiyeva o‘zbek adabiyotining buyuk shoirlaridan biri bo‘lib, uning she‘riyati milliy va jahon adabiyotida alohida o‘rin tutadi. Uning she‘rlari nafaqat poetik jihatdan, balki lingvistik va badiiy o‘ziga xosliklari bilan ham ajralib turadi. Xudoyberdiyeva she‘riyatida til va badiiyatning uyg‘unligi, so‘z san‘ati va poetik vositalar zamirida insonning ichki dunyosini, ruhiyatini va hissiyotlarini chuqur ifodalash maqsadi yotadi. Uning she‘riyatining lingvopoetikasi, ya‘ni til va badiiyatning o‘zaro bog‘liqligi, shoiraaning poetikasi, so‘z va tilning nozik ishlatilishi orqali o‘quvchiga chuqur hissiy tajribalar va ijtimoiy voqelikni etkazish imkoniyatini yaratadi.

Halima Xudoyberdiyeva she‘riyatining asosiy xususiyatlaridan biri uning sodda, ammo teran uslubidir. Uning she‘rlarida ishlatilgan lingvistik vositalar – so‘zlar, iboralar, grammatik qurilishlar – o‘ziga xos badiiy ma‘nolarni ifodalash uchun mo‘ljallangan. Shoira o‘z she‘rlarida har bir so‘zni maxsus maqsad bilan tanlaydi, bu esa uning asarlarini nafaqat o‘qish, balki ichki sezgi va tasavvur bilan tushunishga imkon beradi. H. Xudoyberdiyeva she‘riyatida metafora, simvolizm va allegoriya kabi badiiy vositalar keng qo‘llanadi. Bu vositalar tilni nafaqat badiiy maqsadda, balki axloqiy va psixologik yuksalish uchun ham ishlatish imkonini beradi. Shoira o‘z she‘rlarida tabiiy elementlar va inson hayotining ruhiy va hissiy holatlarini simvollar orqali, o‘quvchiga noyob bir poetik tajriba taqdim etadi.

Ma‘lumki, Halima Xudoyberdiyeva she‘riyati lingvopoetikasi haqida fikr yuritadigan bo‘lsak, uning she‘rlarida ritm, ohangdorlik eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Shoiraaning o‘ziga xos ifoda usuli, xalq og‘zaki ijodiga xos ko‘p ma‘nolilik, xalq qo‘shiqlariga yaqin ohangdorlik, sinonimlardan o‘z o‘rnida, to‘g‘rivaunumli foydalanish mavjud bo‘lib, uning she‘rlariga o‘zgacha ruh, ritm

mahorat bilan singdirib yuborilgan, natijada adabiy til bilan jonli tilning qorishiq holda kelishi, shoira ijodining jozibaliligi, soddaliligi va tushunarligini ta'minlagan. Shoira she'rlarida emotsional ekspressiv leksikaning manbasi hisoblangan sinonimlardan qanchalik ustalik bilan keng foydalanganligini uning she'rlari tahlilida yaqqol ko'rishimiz mumkin:

Toza yurak tovonlarda toptalgan mahal,

Azal ko'z yosh qayg'u g'amga yem bo'lib kelgan.

Makr-u hiylabijg'igan bu dunyoda azal,

Qo'zichoqlar bo'rilarga yem bo'lib kelgan. (“Bo'rilar esshigida” 21-bet)

H.Xudoyberdiyeva she'riyatida tilning nozik va ma'noli ishlatilishi, shuningdek, grammatik va sintaktik tuzilmalar juda muhim o'rin tutadi. Shoira so'zlarni joylashtirishda, sintaktik qurilishlarni tashkil etishda kutilgan va kutilmagan xususiyatlarni birlashtiradi. Bu esa o'quvchini asarga qiziqtiradi va ularga chuqur fikr yuritishga yordam beradi. Masalan, uning quyidagi she'ridagi til va badiiyatni tahlil qilish mumkin:

“O'zingni ko'rmayman,

Birovni yomon ko'rmayman,

Yodimga kelsang,

Ko'zlarimda o'zining qiyofasi”.

Bu she'rda metafora va simvolizm ustunlik qiladi. “O'zingni ko'rmayman” degan ibora orqali o'ziga nisbatan qattiq tanqid va iztirobni ifodalash niyati bildirilgan. Ko'zlar orqali inson ruhiyatining va ichki dunyosining tasviri keltirilgan. Shoira ko'zlarni asarining markaziga olib kelib, unda ichki olamning nozik va chaqqon tasvirini yaratadi. Bu yerda ko'zlarning ramziy ma'nosi, o'zi yoki boshqalar bilan yuzma-yuz kelish holatida ijtimoiy o'zgarishlarni aks ettiradi.

H.Xudoyberdiyevaning she'rlarida psixologizm va emotsional izlanishlar juda kuchli. Shoira o'z asarlarida insonning ichki kechinmalarini, hayotdagi kurashlarini, sevgi, qayg'u, umid va iztirob kabi tuyg'ularni ko'rsatadi. Hudoyberdiyeva o'zining she'riy asarlarida odatiy insoniy holatlarni, shuningdek,

emotsional tarangliklarni va ichki hissiyotlarni tasvirlashda tilning boyligini foydalanadi. Misol:

*“Yurakdan yurakka ko‘prik quriladi,
Agar muhabbat yo‘lni bosar bo‘lsa”.*

Bu she‘rda emotsional ko‘prik obrazining ishlatilishi, shuningdek, muhabbatning insonni qanday bog‘lashini tasvirlashga xizmat qiladi. Yurak va ko‘prikning bir-biriga bog‘lanishi orqali shoira o‘zining she‘riyatida insonlarning bir-biriga bo‘lgan muhabbatini, tuyg‘ularni o‘ta zamonaviy va estetik tarzda aks ettiradi.

H.Xudoyberdiyevaning she‘rlarida tabiat va uning elementlari ko‘p hollarda simvolik tarzda ishlatiladi. Shoira tabiatni birinchi navbatda ruhiy holat va ichki dunyo bilan bog‘laydi. Tabiatning har bir elementi, masalan, daraxt, yomg‘ir, gullar, she‘rlarda insonning hissiy va ruhiy holatlarini tasvirlash uchun ishlatiladi. Masalan: *“Yomg‘irlar tushdi yuragimga, Gullar o‘lgandek, bo‘shab ketdi”*. Bu she‘rda yomg‘irning tushishi bilan shoiraning ichki holati o‘rtasida bevosita aloqalar mavjud. Yomg‘ir, shuningdek, o‘zining simvolik ma‘nosini ham ifodalaydi — ko‘pincha ayriliq, iztirob yoki qayg‘u holatlari bilan bog‘lanadi.

O‘z dunyom ichida bog‘larni yaratdim.

So‘lib bitdilar.

Tafakkur kuchidan tog‘larni yaratdim.

Nurab ketdilar.

Bog‘larim o‘rnida xazonlar, supurdim,

Barg, xazon.

Tog‘larim o‘rnida tepalar, jim turdim.

Dilda qon. (ЮРАГИМДА БАРГЛАР ШИВИРИ, 1967)

Halima Xudoyberdiyevaning **“O‘z dunyom ichida bog‘larni yaratdim”** she‘rining **lingvipoetik tahlili** uning **til va badiiyat** vositalarining samarali ishlatilganini ko‘rsatadi. Shoira she‘rida chuqur **filosofik** va **psixologik** mazmunga ega bo‘lib, **metafora** va **simvolizm** kabi poetik vositalar orqali

o‘zining ichki dunyosini ifodalashga intilgan. Ushbu she‘rni lingvistik va poetik jihatdan tahlil qilamiz.

She‘rda muallif o‘zining ichki dunyosini yaratishda bo‘lgan tajribasini va o‘zgarishlarni tasvirlaydi. “O‘z dunyom ichida bog‘larni yaratdim” degan boshlanish she‘rning asosiy maqsadini ochib beradi. Shoiraning o‘zining ruhiy va hissiy olamida o‘zgarishlar, yangiliklar yaratishi, shu bilan birga, she‘rda **foydalanilgan tasvirlar** va **simvollar** (bog‘lar, tog‘lar, xazonlar, barglar) orqali insonning ichki kechinmalari, iztiroblari va o‘zgarishlari aks ettirilgan.

She‘rning **metafora** va **simvolik tasvirlari** uning poetikasining asosiy elementidir. “**Bog‘lar**” va “**tog‘lar**” kabi tasvirlar shoiraning o‘zining ichki dunyosini yaratishga bo‘lgan intilishlarini ifodalaydi. Ularning “**yaratildi**” deb ta’kidlanishi, biror narsa yaratish orqali inson ruhiyatida yuz berayotgan o‘zgarishlarni, qayg‘ularni yoki yuksalishlarni ko‘rsatadi. Biroq, bog‘lar va tog‘lar o‘z o‘rnida **xazon** va **tepalar**ga aylanib, o‘zgaradi va sultanning qandaydir yuksalishi o‘rniga qiyinchilik, iztirobga aylanadi.

Bog‘lar — bu yerda ichki tinchlik, umid, gullashni ifodalash uchun ishlatilgan. **Tafakkur kuchi** orqali bu bog‘larni yaratish, bir ma'noda, shoiraning o‘zining ichki olamidagi pozitif yangilanishlarni ifodalaydi.

Xazonlar — bog‘larning o‘rni, baror va umidning tugashi yoki o‘zgarishi ramzi sifatida ishlatilgan. Xazonlar, ayniqsa, **barg** va **hazondan** iborat tasvirlar orqali, she‘rda hayotdagi pasayish, og‘riq va iztirobni ko‘rsatadi.

To‘g‘lar — yuqori maqsadlar, yuksalish va kuchni anglatadi, ammo ularga “nurab ketdilar” degan ibora qo‘shilishi, bu maqsadlarning amalga oshmaganligini yoki ezgulikka erishilmaganini ko‘rsatadi. Bu so‘zlar, o‘zgarishning vaqtinchalikligi va yuksalishning vaqt o‘tgach zaiflashishini ifodalaydi.

Tepalar — bu **hayotdagi tartibsizliklarni** ifodalaydi. Shoir bu tasvirni ishlatib, ba’zi maqsadlar va istaklarning amalga oshmasligini bildiradi.

She‘rda **hissiyotlar** va **psixologik holatlar** aniq tarzda tasvirlangan. Shoir ichki dunyosida amalga oshirgan **o‘zgarishlarni** tasvirlash orqali hayotdagi

qiyinchiliklar, iztiroblar va orzular o‘rtasidagi qarama-qarshilikni ko‘rsatadi. She’rda bog‘larning **so‘lib ketishi** va tog‘larning **nura ketishi** orqali, hayotdagi ba’zi narsalar vaqt o‘tishi bilan yo‘qolib borishi, buning natijasida esa kayfiyatning pasayishi va ruhiy holatdagi o‘zgarishlarni aks ettiradi.

“**Dilda qon**” degan oxirgi qator esa shoiraning o‘z ichki kechinmalari va ruhiy iztirobining eng yuqori nuqtasini bildiradi. Bu yerda **dilning qonashi** — ruhning og‘rishi, qayg‘u yoki jinoyatni his qilish ramzi sifatida ishlatilgan. Shoir o‘zining ichki kechinmalarini, ruhiyning yuksalishi va pasayishini bir vaqtda his qiladi.

Xulosa qiladigan bo‘lsak, Halima Xudoyberdiyevaning bu she’ri **lingvopoetik** nuqtai nazardan juda boy va chuqur. She’rda **metafora, simvolizm, emotsional tasvirlar** orqali insonning ichki ruhiy holati, kechinmalari va tajribalari aks ettirilgan. Shoir so‘zlarni juda ehtiyotkorlik bilan tanlab, har bir tasvir orqali o‘quvchini o‘zining ichki dunyosiga olib kiradi. H.Xudoyberdiyevaning she’riyatida tilning nozik ishlatilishi va badiiy vositalar orqali inson psixologiyasining muhim jihatlari yoritilgan. Shoir she’riyati o‘zining lingvistik boyligi, metaforalari, simvollarining chuqurligi va o‘ziga xos poetikasi bilan adabiyotda alohida o‘rin tutadi. Uning she’rlari tilning nozik ishlatilishi, axloqiy va emotsional saboqlarni o‘rgatish, ruhiyatni tasvirlash va zamonaviy insonning kechinmalarini ifodalashga qaratilgan. H.Xudoyberdiyeva o‘zining badiiy vositalari orqali o‘quvchining fikrini, his-tuyg‘ularini va dunyoqarashini shakllantiradi, shuningdek, she’riyatni nafaqat estetik, balki psixologik va axloqiy maqsadlarda ham foydalanadi. Uning she’riyati nafaqat o‘zbek adabiyotining, balki jahon adabiyotining yirik yutug‘i sifatida qabul qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.Yo‘ldoshev. Badiiy matn lingvopoetikasi. T-Fan.2008.
2. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug‘ati.T-Fan 2002.
- 3.H.Xudoyberdiyeva. Osoyishta sham.T-O‘zbekiston, 2017.
4. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/halima-xudoyberdiyeva-sherlar.html>.